

اقتصاد مقاومتی کلید برون رفت از موقعیت انفعال

محمدجواد توکلی^۱

فصلنامه فرهنگ پویا، شماره ۳۲، ص ۹۶-۱۰۶

چکیده

در موقعیت شکننده اقتصاد سیاسی معاصر، دو رویکرد بدیل در زمینه مقابله نظام‌های اقتصادی با شوک‌ها و تهدیدهای رو به افزایش اقتصادی مطرح شده است. رویکرد اول که از دل اندیشه اقتصاد لیبرالی برخاسته مروج جهانی سازی اقتصادی و ذوب شدن اقتصاد کشورها در اقتصاد جهانی است. در مقابل، گفتمان ملی‌گرایی اقتصادی دیدگاه جهانی سازی را به واسطه عدم توازن قدرت کشورها به چالش می‌کشد و از ضرورت حمایت از تولید ملی در مقابل تکانه‌های داخلی و خارجی حمایت می‌نماید. محققان «اقتصاد شکنندگی و تاب‌آوری» نسبت به آسیب‌پذیری اقتصادهای کوچک در اثر افزایش حجم تجارت خارجی، تمرکز بالای صادراتی و اتکای زیاد به واردات کالاهای استراتژیک هشدار داده‌اند. مقام معظم رهبری در پی همجمله اقتصادی بی‌سابقه غرب به اقتصاد ایران، اقتصاد مقاومتی را به عنوان «الگوی اقتصادی بومی و علمی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی» معرفی نمودند. در این مقاله با استفاده از روش تحلیلی این فرضیه را مطرح کردیم که الگوی اقتصاد مقاومتی تنها نسخه شفابخش اقتصاد ایران و زمینه‌ساز گذار نظام جمهوری اسلامی از فشارهای بین‌المللی و رسیدن به قله‌های اقتصاد جهانی است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که الگوی اقتصاد مقاومتی موجب کاهش آسیب‌پذیری‌های ساختاری و رفتاری اقتصاد ایران و تقویت عزت ملی و غیرت دینی می‌شود. این الگو به واسطه تقویت مختصات ساختار اقتصادی کشور همچون درونزایی، برون‌گرایی، عدالت‌محوری، دانش‌بنیانی و فرهنگ جهادی قدرت مقاومت کشور در مقابل شوک‌های اقتصادی ناشی از تحریم و مانند آن را افزایش می‌دهد. در این الگو سبک زندگی اقتصادی اسلامی نیز با ترویج ارزش‌های رفتاری همچون پرکاری، قناعت در مصرف و انفاق مازاد درآمد به تقویت مقاومت اقتصادی کمک می‌نماید.

کلیدواژه‌ها: اقتصاد مقاومتی، جهانی‌سازی اقتصادی، واقع‌بینی اقتصادی، موقعیت‌شناسی دشمن، ملی‌گرایی اقتصادی، تاب‌آوری اقتصادی، اقتصاد اسلامی، جمهوری اسلامی ایران.

مقدمه

در فضای اقتصاد سیاسی بین‌الملل، دو گفتمان رقیب جهانی‌سازی و ملی‌گرایی اقتصادی از دیرباز با یکدیگر جدال می‌کنند. گفتمان اول از دل اندیشه اقتصاد لیبرال دموکراسی غرب برخاست و جهانی‌آرمانی را ترسیم می‌کند که در آن مرزهای اقتصادی حذف می‌شوند و روابط اقتصاد بر اساس مزیت نسبی کشورها در تولید کالاهای و محصولات شکل می‌گیرد. طرفداران این گفتمان مدعی اند که در چنین جهانی همه ملت‌ها از منافع تجارت آزاد جهانی بهره‌مند خواهند شد. به نظر آن‌ها، هضم شدن

^۱ عضو هیات علمی موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) tavakoli@iki.ac.ir

در اقتصاد جهانی نه تنها لطمه‌ای به موقعیت سیاسی و فرهنگی کشورها نمی‌زند؛ بلکه موقعیت آنان را در نظام بین‌الملل تثبیت می‌کند.

در مقابل، طرفداران گفتمان ملی‌گرایی اقتصادی بر وجود عدم توازن بین قدرت اقتصادی کشورها در کارزار اقتصاد جهانی تاکید می‌کنند. به نظر آن‌ها، اقتصادی می‌تواند از منافع تجارت آزاد جهانی بهره‌مند شود که خود به درجه‌ای از استحکام درونی دست یافته باشد. این مهم بدون حمایت از صنایع داخلی و محافظت از آن‌ها در مقابل رقبای قدرتمند خارجی امکان‌پذیر نیست. مشابه این گفتمان در عصر حاضر در چارچوب ادبیات «آسیب‌پذیری و تاب‌آوری اقتصادی»^۲ مطرح شده که بر این نکته تاکید دارد که در اقتصاد جهانی کشورهای کوچک در معرض انواع آسیب‌های اقتصادی ناشی از جهانی شدن اقتصادی همچون شوک‌های ناشی از بازبودن اقتصاد، تمرکز صادراتی و اتکاء به واردات کالاهای استراتژیک قرار دارند. از نگاه آن‌ها، ورود به تجارت آزاد نه تنها به بهبود وضع اقتصادی نمی‌انجامد؛ بلکه موقعیت کشورها را در عرصه‌های گوناگون سیاسی، اجتماعی و فرهنگی متزلزل می‌کند.

در دهه اخیر به موازات تشدید فشار اقتصادی اقتصاد سیاسی بین‌الملل بر جمهوری اسلامی ایران، مقام معظم رهبری (مدظله) گفتمان بدیلی را با عنوان «اقتصاد مقاومتی» مطرح کردند. هرچند این گفتمان مشابهت‌های با گفتمان ملی‌گرایی اقتصادی و تاب‌آوری اقتصادی دارد، ولی این دیدگاه در بستر اندیشه اقتصاد اسلامی متولد شده است؛ اندیشه‌ای که به واسطه بهره‌مندی از مولفه‌های ارزشی همچون مقاومت، و فرهنگ جهادی از گفتمان‌های اقتصادی الحادی جدا می‌شود. این گفتمان دینی مؤلفه‌های دیگری چون غیرت دینی و پایبندی به اصول و ارزش‌های دینی را نیز در خود نهفته دارد.

در این گفتار ضمن تبیین مولفه‌های گفتمان‌های بدیل در فضای اقتصاد سیاسی بین‌الملل، این فرضیه را مطرح می‌کنیم که «اقتصاد مقاومتی تنها نسخه شفاف‌بخش اقتصاد جمهوری اسلامی ایران و تنها گزینه خروج نظام از فشارهای بین‌المللی است». عمل به اقتصاد مقاومتی موجب می‌شود که نظام اسلامی در موقعیتی متناسب با شأن و جایگاه والای خود قرار گیرد.

موقعیت گفتمان‌های رقیب در اقتصاد سیاسی بین‌الملل

همزمان با افزایش مبادلات تجاری بین کشورهای جهان و به خصوص پس از گسترش امواج جهانی شدن در اقتصاد بین‌الملل، این سوال به طور روز افزون مطرح شده که آیا رشد پایدار اقتصادی کشورها در گرو تعامل با اقتصاد جهانی حاصل می‌شود یا خیر؟ به بیان دیگر، آیا کشورها برای دستیابی به رشد و توسعه پایدار باید در اقتصاد جهانی ذوب شوند و یا می‌باید رویه مستقلی اتخاذ کنند؟

ظهور و بروز اقتصاد سرمایه‌داری تجاری از اواخر قرن هیجدهم میلادی پس از انقلاب صنعتی در کشورهای اروپایی مولد اندیشه تجارت آزاد جهانی و به بیان امروزی «جهانی سازی اقتصادی» بود. این اندیشه عمدتاً توسط محققان کشورهای همچون انگلستان ارائه می‌شد که از مواهب انقلاب صنعتی بهره‌مند شده بودند و برای فروش تولید مازاد خود نیازمند بازارهای خارجی بودند. آدام اسمیت و دیوید ریکاردو از نظریه پردازان عمده اندیشه تجارت آزاد در اواخر قرن هیجدهم و اوایل قرن نوزدهم میلادی بودند.

در مقابل طرفداران اندیشه ملی‌گرایی اقتصادی اندیشه تجارت آزاد را اندیشه‌ای سوگیرانه و متوجه منافع انگلستان آن زمان می‌دانستند که موقعیت کشورهای دیگر در عرصه سیاست، اجتماع و فرهنگ را با مخاطره روبرو می‌سازد. در آن زمان، فردریک لیست (۱۷۸۹-۱۸۴۶م) بنیانگذار ملی‌گرایی اقتصادی در آلمان در مقابل اندیشه تجارت آزاد ایستاد و از لزوم اتخاذ سیاست‌های ملی‌گرایی اقتصادی در آلمان و ایالات متحده قرن نوزدهم میلادی سخن گفت. وی مدعی بود که انگلیسی‌ها خود با حمایت‌گرایی به رشد و توسعه دست یافته‌اند و پس از آن نردبان توسعه را به کناری انداخته‌اند که کسی از این نردبان بالا نیاید.

در سال‌های اخیر برخی از محققان اقتصادی با پایه‌ریزی ادبیات «آسیب‌پذیری و تاب‌آوری اقتصادی» موقعیت کنونی اقتصاد جهانی و کشورهای کوچک را مورد بررسی قرار داده و ضمن تاکید بر آسیب‌پذیری‌های کشورهای کوچک در تجارت جهانی، بر این نکته تاکید کرده‌اند که حجم بالای تجارت خارجی، درجه بالای تمرکز صادراتی و وابستگی به واردات استراتژیک کشورهای کوچک را در مقابل شوک‌های اقتصادی خارجی آسیب‌پذیر می‌نماید.

گفتمان جهانی‌سازی اقتصادی

طرفداران اقتصاد بازار آزاد معتقدند که منزوی بودن کشورها در اقتصاد جهانی و عدول از تقسیم کار جهانی و تجارت آزاد بر مبنای مزیت (مطلق/نسبی) نه تنها رشد اقتصادی کشورها را تهدید می‌کند؛ بلکه موقعیت و امنیت اقتصادی آن‌ها را نیز در معرض خطر قرار می‌دهد. طرفداران این رویکرد، عدم مداخله در تجارت خارجی را نوعی قانون و نظم طبیعی قلمداد می‌کردند. به نظر آن‌ها، با حاکمیت نظم طبیعی بین منافع مختلف هماهنگی ایجاد می‌شود.^۳

تاثیر منفی اقتصاد بسته بر امنیت اقتصادی این گونه موجه می‌شود که عدم تعامل میان کشورها و یا تعامل یک طرفه بین آن‌ها زمینه تضاد منافع بین کشورها و درگیری را فراهم می‌نماید. نمونه این امر را می‌توان در دوران ۲۵۰ ساله حاکمیت اندیشه‌های مکتب سوداگری از اوائل قرن پانزدهم میلادی تا اواسط قرن هفدهم میلادی مشاهده نمود. در آن زمان، کشورها سعی می‌کردند با حمایت کامل از صادرات و جلوگیری از واردات، تراز تجاری خود را بهبود بخشند. این رویه، زمینه درگیری و جنگ بین کشورها را ایجاد می‌کرد؛ چرا که هر کشوری می‌خواست بدون واردات از کشور دیگر، تنها به آن کشور کالا صادر کند و خزینه کشور خود را از طلا و نقره، که منشاء ثروت تلقی می‌شد، پر کند.^۴

طرفداران اقتصاد بازار آزاد معتقدند که افزایش تعاملات کشورها با یکدیگر بر مبنای اصول تولید بر اساس مزیت (مطلق/نسبی)، تقسیم کار جهانی و تجارت آزاد (بدون مانع) نه تنها منافع کشورها را بیشینه می‌کند؛ بلکه امنیت اقتصادی آن‌ها را نیز تامین و اگر در موقعیت برتر و مساوی قرار ندهد حداقل به تثبیت موقعیت آنان در جهان منتهی می‌شود.

تاثیر اقتصاد باز بر امنیت اقتصادی این گونه موجه می‌شود که همزمان با افزایش تعاملات اقتصادی کشورها، منافع کشورها به یکدیگر گره می‌خورد. همین امر زمینه اقدام یک کشور علیه کشور دیگر را کاهش می‌دهد. به طور نمونه، اگر یک کشور اروپایی از ایران نفت وارد می‌کند و در این زمینه به ایران وابسته است، وی از اقدام علیه امنیت ملی و اقتصادی ایران خودداری می‌نماید.

گفتمان ملی‌گرایی اقتصادی

بر اساس دیدگاه ملی‌گرایی اقتصادی، هرچند اقتصاد باز و تجارت آزاد رشد و امنیت اقتصادی کشورهای توسعه‌یافته را تامین می‌کند، این روند بر خلاف منافع کشورهای ضعیف است. فردریک لیست (۱۷۸۹-۱۸۴۶م) از پایه‌گذاران دیدگاه ملی‌گرایی اقتصادی، این دیدگاه را با تفکیک بین اقتصاد ملی و اقتصاد جهانی تبیین می‌کند. به نظر او، دیدگاه طرفداران اقتصاد باز در یک اقتصاد جهانی صحیح است؛ ولی در جهانی که در آن اقتصادهای ملی منافع متضادی دارند، صحیح نیست.^۵ لیست ضمن اشاره به نابرابری منافع آلمان و انگلستان در تجارت آزاد از اتخاذ سیاست حمایت‌گرایی جهت تقویت صنایع آلمانی حمایت می‌نماید. وی در این زمینه می‌نویسد:

امروزه در کشورهای ثروتمند ... بازار آزاد و تجارت خارجی آزاد را با این هدف به کشورهای تنگدست موعظه می‌کنند که سهم بیشتری از بازارهای کشورهای مزبور را به چنگ آورند و از ظهور رقبای احتمالی پیشگیری کنند. اینها می‌گویند آن کاری را بکنید که می‌گویم نه همان کاری را که ما پیش‌تر می‌کردیم.^۶

لیست کشور بریتانیا را به عنوان نمونه ایی از قدرت اقتصادی قرن ۱۹ به انداختن نردبام متهم می‌کند؛ نردبامی که کشورهای ثروتمند بوسیله آن به توسعه دست پیدا کردند. ها جون چانگ در تحلیل این سیاست می‌نویسد:

وقتی پیشینه‌ی ایالات متحده را در به کارگیری سیاست‌های حمایتی به اقتصاددانان بازار آزاد یادآوری می‌کنید، معمولاً آن‌ها هم متقابلاً پاسخ می‌دهند که این کشور «علی‌رغم» وجود حمایت‌گرایی، و نه «به خاطر» وجود آن به موفقیت دست یافت... اما در این پاسخ یک اشکال وجود دارد... اکثر کشورهای ثروتمند امروزی از طریق اعمال سیاست‌های حمایت‌گرایانه به نتیجه‌ی موفقیت آمیز رسیده‌اند.^۷

سابقه تقابل دو دیدگاه جهانی‌سازی و ملی‌گرایی اقتصادی به اوائل قرن ۱۹ میلادی می‌رسد؛ زمانی که انقلاب صنعتی در انگلستان رخ داده بود و انگلیسی‌ها مایل بودند کشورهای منطقه بازار خود را بر روی محصولات انبوه حاصل از تولید ماشینی بگشایند. انگلستان برای حفظ برتری خود به شدت مانع از انتقال فناوری به کشورهای دیگر ممانعت می‌کرد. این سیاست با مقاومت‌های هم‌چون آلمان و ایالات متحده آمریکا که در آن زمان هنوز پیشرفت نکرده بودند، مواجه شد. چرا که برای ادامه حیات اقتصادی خود نیازمند قرار گرفتن در موقعیت برابر با انگلستان بودند.

بر اساس دیدگاه ملی‌گرایی اقتصادی، افزایش تعاملات اقتصادی زمانی به بهبود رشد و امنیت اقتصادی یک کشور کمک می‌نماید که اقتصاد به نوعی استحکام داخلی رسیده باشد و موقعیت آن در جهان اقتصاد تثبیت شده باشد. ملی‌گرایی اقتصادی سیاستی است که در مقابل سیاست تقسیم بین‌المللی کار و تجارت آزاد آدام اسمیتی قرار دارد. در ادبیات توسعه، دیدگاه‌های مشابهی در قالب «راهبرد جایگزینی واردات» مطرح شده است. در دهه‌های اخیر، اقتصاددانانی همچون پل کروگمن ایده مشابهی را با عنوان «سیاست استراتژیک تجاری» مطرح نموده‌اند.

گفتمان تاب‌آوری اقتصادی

در دیدگاه موسوم به اقتصاد تاب‌آوری که در ده‌های اخیر گسترش یافته، آسیب‌پذیری اقتصادی کشورهای کوچک نسبت به شوک‌های برون‌زا، عمدتاً به دو عامل مهم درجه بالای باز بودن اقتصادی و تمرکز صادراتی نسبت داده شده است.^۸ درجه بالای باز بودن اقتصاد به معنای بالا بودن سهم مجموع صادرات و واردات از کل تولید ناخالص داخلی است. این نسبت در اقتصادهای پیشرفته بین ۳۰ تا ۶۰ درصد است، اما در کشورهای شرق آسیا و در آستانه بحران ۱۹۹۷، به بیش از ۱۰۰ درصد و گاه به ۲۰۰ درصد رسیده بود. در این شرایط یک اخلاص خارجی در صادرات یا ورود و خروج سرمایه، امواج بزرگی در اقتصاد ایجاد خواهد کرد و به علت سهم بالای تجارت خارجی در اقتصاد، توقف در تجارت کالایی یا مالی موجب سکتی در کل اقتصاد خواهد شد. این اتفاقی بود که در بحران ۱۹۹۷ ابتدا در بازارهای مالی شرق آسیا که وابسته به سرمایه‌های خارجی بودند و سپس در دیگر بخش‌ها رخ داد.

هرچند باز بودن درهای اقتصاد یک کشور بر روی تجارت خارجی نشانه قدرت اقتصادی یک کشور است، این سیاست باعث افزایش آسیب‌پذیری آن می‌شود. چنین کشوری علیرغم استفاده از ظرفیت بازارهای بین‌المللی، در معرض سطح بالایی از شوک‌های غیر قابل کنترل قرار دارد.^۹

درجه بالای تمرکز صادراتی، یعنی وابستگی یک کشور به صادرات طیف محدودی از کالاها و خدمات، نیز از عوامل مهم ایجاد آسیب‌پذیری اقتصادی است. سازمان ملل هر ساله شاخص تمرکز صادراتی کالاهای صادراتی کشورها را در قالب گزارشی منتشر می‌نماید. بریگو گلیو و گالیا (۲۰۰۳) تلاش‌هایی برای بهبود این شاخص انجام داده‌اند.^{۱۰}

نتایج برخی مطالعات نشان می‌دهد که شوک‌های اقتصادی باعث نوسان بالای تولید ناخالص داخلی و درآمدهای صادراتی کشورهای کوچک می‌شود. در کشورهای کوچک ریسک‌های فزاینده ناشی از شوک‌ها اثری منفی بر رشد اقتصادی برجای می‌گذارد در این میان، شوک‌های منفی نسبت به شوک‌های مثبت، اثر بزرگتری بر اقتصاد کشورهای کوچک برجای می‌گذارند.^{۱۱}

محققان «اقتصاد شکنندگی و تاب‌آوری» با نگاهی واقع‌بینانه به آنچه در بستر اقتصادی دنیا می‌گذرد، مشخصات یک اقتصاد مقاوم را در قالب شاخص‌های تاب‌آوری تبیین نموده‌اند. به طور نمونه، برگیلیو و همکاران (۲۰۰۹) شاخصی برای تاب‌آوری اقتصادی ارائه می‌دهند که مشتمل بر پنج بعد ثبات اقتصاد کلان^{۱۲}، کارایی بازار^{۱۳}، حکمرانی سیاسی خوب^{۱۴}، توسعه اجتماعی^{۱۵} و مدیریت زیست‌محیطی می‌شود.^{۱۶}

ثبات اقتصاد کلان با متغیرهای همچون تغییرات قیمت‌ها، بیکاری، بدهی و کسری مالی دولت، تراز پرداخت‌ها و نرخ ارز مرتبط است. کارایی بازار به معنای انعطاف‌پذیری بازار است بدین معنا که عرضه و تقاضا بتوانند با سرعت خود را به سمت سطوح تعادلی تعدیل نمایند. شاخص حکمرانی خوب مرتبط با حفظ حاکمیت قانون و حقوق مالکیت و همچنین ارائه خدمات عمومی کارا است. در شاخص تاب‌آوری، توسعه اجتماعی به مفهوم عناصر غیر پولی شاخص توسعه انسانی یعنی بهداشت و آموزش گرفته شده است. مدیریت زیست‌محیطی نیز ناظر نهادها، مقررات و فرآیندهای حفظ محیط زیست است.^{۱۷}

اقتصاد مقاومتی به مثابه گفتمانی اسلامی

در موقعیت کنونی اقتصاد ایران و در مواجهه با نظام اقتصادی دنیا، اقتصاد مقاومتی از جهت توجه به تفاوت وضعیت کشورها در بهره‌مندی از منافع تقسیم کار بین‌المللی و تجارت آزاد ایده‌ای مشابه رویکرد ملی‌گرایی اقتصادی ارائه می‌دهد. با این وجود، اقتصاد مقاومتی را نمی‌توان در چارچوب ملی‌گرایی اقتصادی محصور نمود. اقتصاد مقاومتی به عنوان یک اندیشه اسلامی، ریشه در ارزش‌های والای اسلامی دارد که فراتر از ملی‌گرایی قرار می‌گیرد، هرچند که در اسلام توجه به وطن و ملیت نیز مورد توجه قرار گرفته است.^{۱۸}

علاوه بر این، اقتصاد مقاومتی، همانگونه که در ضمن بیان مشخصه‌های اقتصاد مقاومتی بیان می‌شود، از طرفی اقتصادی درونزا است که سعی در استفاده کامل از ظرفیت‌های بومی و ملی دارد؛ و از طرف دیگر، اقتصادی برون‌گرا است که تعاملی فعال با سایر کشورها دارد و سعی در افزایش صادرات کالاهای داخلی دارد. گذشته از آن که اتکای اقتصاد مقاومتی بر فرهنگ جهادی، به عنوان فرهنگی اسلامی، الگوی اقتصاد مقاومتی را متمایز از رویکردهای ملی‌گرایانه می‌نماید.

رویکرد اقتصاد مقاومتی هم از جهت تحلیل آسیب‌پذیری‌های امنیت اقتصادی و هم از راهبردهای مقاوم‌سازی اقتصادی، از رویکردهای بدیل متمایز است. این تمایز ریشه در بهره‌گیری از اندیشه اسلامی در آسیب‌شناسی و ایمن‌سازی اقتصادی دارد.

آسیب‌شناسی امنیت اقتصادی

یکی از نکات مهم در تجزیه و تحلیل آسیب‌پذیری‌های امنیت اقتصادی در رویکرد اسلامی، جامعیت تحلیل و همچنین استفاده از رهیافت‌های برخاسته از مکتب اقتصادی اسلام است. هرچند در ادبیات اقتصاد تاب‌آوری^{۱۹} برخی از آسیب‌های ساختاری نظام‌های اقتصادی همچون «درجه بالای باز بودن اقتصادی»^{۲۰} و «تمرکز صادراتی»^{۲۱} مورد توجه قرار گرفته، این تحلیل جامع و مانع نیست.^{۲۲} در ادبیات اقتصاد تاب‌آوری، توجه چندانی به آسیب‌پذیری‌های رفتاری امنیت اقتصادی نشده است. بدون شک رواج سبک‌های زندگی اقتصادی نامطلوب، همان‌گونه که بیان می‌شود، می‌تواند امنیت اقتصادی جامعه را در معرض آسیب و شکنندگی قرار دهد.

تحلیل آسیب‌پذیری‌های اقتصادی در اقتصاد مقاومتی، همانگونه که گفته شد، مستلزم بهره‌گیری از تفکر اسلامی در فهم تمامی آسیب‌های پیش‌رو است. در رهیافت اقتصاد اسلامی نسبت به برخی از آسیب‌های اقتصادی از جمله گسترش دنیا‌گرایی، مصرف‌گرایی، نظام پولی ربوی و همچنین نظام تامین اجتماعی متمرکز، هشدار داده شده است. با این وجود، آسیب‌شناسی اقتصادی بر مبنای رویکرد اسلامی در اقتصاد مقاومتی به معنای نفی دستاوردهای اقتصاد تاب‌آوری نیست.

در الگوی اقتصاد مقاومتی، آسیب‌های درونی در مقایسه با آسیب‌های بیرونی از درجه اهمیت بالایی برخوردارند. برخلاف اقتصاد تاب‌آوری که به طور عمده بر آسیب‌های بیرونی ناشی از درجه بالای باز بودن تجاری و تمرکز صادراتی توجه دارد، در اقتصاد مقاومتی تاکید بیشتری بر آسیب‌پذیری‌های درونی می‌شود. در بینش اسلامی مواجهه با دشمن درونی هوای نفس رمز فلاح و سعادت در دنیا و آخرت است.^{۲۳} پیامبر گرامی اسلام (ص) جهاد با نفس را جهاد اکبر بر شمرده

اند. ایشان در در خطابه‌ای که برای عده‌ای از یارانشان که از جنگ بر می گشتند، فرمودند: آفرین به گروهی که پیکار کوچکتر را سپری کردند و پیکار بزرگتر بر عهده آنان به جای مانده است، گفته شد: ای فرستاده خدا پیکار بزرگتر چیست؟ فرمود: پیکار با نفس^{۲۴}. بزرگترین آسیب در دید امام علی (علیه السلام) نیز آسیب درونی است که همان تبعیت از هوای نفس می باشد. ایشان دشمن ترین دشمنان را نفس انسان می دانند که در میان دو پهلوی انسان قرار دارد.^{۲۵}

مقام معظم رهبری یک دهه قبل از ارائه اندیشه اقتصاد مقاومتی به تبیین این واقعیت پرداختند:

عوامل درونی یعنی مواردی که در درون خود ما انقلابیون و ما مومنین است؛ این ها کم نیست، زیاد است. من می خواهم عرض کنم که اگر ما این آسیب های درونی را علاج نکنیم، آن آسیب های بیرونی مشکلی برای ما به وجود نخواهد آورد^{۲۶}.

شناخت عوامل درونی و یا به عبارت دیگر موقعیت شناسی درونی رابطه تنگاتنگی با عوامل بیرونی و موقعیت شناسی بیرونی دارد؛ از این رو است که ایشان با تحلیل شکست مسلمین در جنگ احد، در کنار توجه به توطئه دشمنان بیرونی، علت اساسی شکست را ضعف درونی جبهه داخلی می دانند؛ ضعفی که به واسطه پیروی از هوای نفس جهت جمع آوری غنائم جنگی به وقوع پیوست:

درسی که قرآن در باب جنگ احد به ما داد، درس بزرگی است ... خدا نعمت را بر نمی گرداند؛ ما هستیم که با رفتار خودمان، با عقب گرد خودمان، با سوء تدبیر خودمان درباره امور خویش نعمت را بر می گردانیم ... در جنگ احد قضیه بر گشت، .. بعد از آن که خداوند طلیعه پیروزی را نشان داده بود، اشتباه کردند ... جامعه ما، نه امروز،... در همان وضعیت است... ما ماموریم ... که ثغره و شکاف و کمین گاه را حراست و محافظت بکنیم. اگر غفلت کردیم، دشمن ما را دور خواهد زد و ضایعه خواهد آفرید. از اول انقلاب تا حالا نگاه کنید، هر جا دور خوردیم، بر اثر چنین غفلتی بوده است... اساس قضیه در درون خود ماست^{۲۷}.

مقام معظم رهبری مهمترین آسیب های درونی را ضعف ایمان، سوء عملکرد و دنیاطلبی می دانند:

یکی از آن ها بی ایمانی - ضعف ایمان - است، این آسیب درون است؛ یکی سوء عملکرد در همه زمینه ها است، از جمله در تبلیغ. یکی از آن ها دنیا طلبی است؛ یعنی مزه دنیا را با حرص و ولع، در دهان مززه کردن و چرب و شیرین دنیا را قدر دانستن. به نظر من این سه چیز عوامل اصلی است و همه چیز به این سه چیز بر می گردد. هر دستگاه یا هر فردی که موجب این سه چیز بشود به انقلاب ضربه می زند. هر کس موجب گردد که مردم به بی ایمانی سوق داده بشوند و ایمان مردم ضعیف بشود، کمک به آسیب های انقلاب می کند^{۲۸}.

در رویکرد تحلیلی اقتصاد مقاومتی، سطوح مختلف آسیب پذیری اقتصادی مورد توجه قرار می گیرد. در این رویکرد علاوه بر توجه به موقعیت ها و آسیب های درونی و بیرونی، آسیب های نهادی و رفتاری نیز مورد توجه قرار می گیرند. آسیب های نهادی در اقتصاد ناظر به مشکلات فرهنگ، قانون، و ساختارهای اقتصادی است. آسیب های رفتاری نیز به عادت ها و سبک زندگی اقتصادی مرتبط است.

اسلام رویکرد خاصی نسبت به آسیب پذیری های امنیت اقتصادی دارد. این رویکرد در پاره ای از موارد با رویکردهای بدیل از جمله دیدگاه جهانی سازی، ملی گرایی و تاب آوری اقتصادی متفاوت است. به طور نمونه، اسلام گسترش فرهنگ دنیا

دوستی و خودخواهی را ریشه اصلی آسیب‌پذیری اقتصادی قلمداد می‌نماید. این در حالی است که بسیاری از مکاتب اقتصادی، حرص و طمع را به عنوان موتور محرک رشد و توسعه جامعه قلمداد می‌نمایند.

بر اساس بینش اسلامی، گسترش فرهنگ و سبک زندگی اقتصادی مبتنی بر مصرف‌گرایی، تولید غیرطیب و غیرنافع و همچنین عدم توجه به حقوق فقرا در اموال اغنیا موجب آسیب‌پذیری اقتصاد جامعه می‌شود. گسترش مصرف‌گرایی موجب تبدیل شدن ثروت به ارزش، احساس محرومیت در جامعه و ترویج مدگرایی، اتراف، بی‌ثباتی اقتصادی و فقدان کارآیی در استفاده از منابع می‌شود. اقتصاد در جنبه رفتار تولیدی مواجه با آسیب تولید غیر طیب و غیر نافع و در جنبه توزیعی و باز توزیعی با آسیب عدم توجه به حقوق دیگران و خودخواهی روبرو است.

آسیب نهادی اقتصاد نیز به طور عمده در سه حوزه فرهنگ اقتصادی (ابتناء بر روحیه تبلی، اسراف و عدم انفاق و بخل)، قوانین اقتصادی (عدم اجرای کامل قانون، ضعف و نقصان در متن قانون، فقدان الزام قانونی و نبود ثبات در قوانین) و سازوکار ساختار اقتصادی (عدم شفافیت اطلاعاتی، بروکراسی کند اداری، فساد اداری، سازمانی و دولتی، نظام مالی ریسک‌گریز، ساختار تأمین اجتماعی معیوب و اقتصاد نفتی) بروز می‌کند.

مقاوم‌سازی اقتصادی

با تجزیه و تحلیل سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، می‌توان بین هفت مشخصه محوری این الگوی اقتصادی تفکیک نمود. اقتصاد مقاومتی به عنوان یک الگوی اقتصادی باثبات و پایدار دارای فرهنگ جهادی؛ عدالت‌محور، مردم‌بنیان، مولد و پیشرو، انعطاف‌پذیر، درون‌زا و برون‌گرا، و دانش‌بنیان است.^{۲۹}

مشخصه‌های کلی اقتصاد مقاومتی

توان مقاومت اقتصاد مقاومتی در مقابل شوک‌های اقتصادی داخلی و خارجی، از طرفی، نتیجه مشخصه‌های ساختاری آن از جمله فرهنگ جهادی، عدالت‌محوری، مولد و پیشرو بودن، انعطاف‌پذیری، مردم‌بنیانی، درون‌زایی در عین برون‌گرایی و دانش‌بنیانی است. فرهنگ جهادی فرهنگی برخاسته از نظام ارزشی اسلام است که باعث تلاش و مجاهدت مخلصانه و مضاعف در عرصه‌های گوناگون اقتصادی به خصوص در صحنه جنگ اقتصادی با دشمن می‌شود. این فرهنگ به واسطه ترویج پرکاری، قناعت و ایثار و از خودگذشتگی موجب تأمین منافع اجتماعی شده و از این ناحیه مقاومت نظام اقتصادی در مقابل شوک‌ها و تحریم‌ها را افزایش می‌دهد.

درون‌زایی، و برون‌گرایی اقتصاد مقاومتی نیز حاکی از اتکای این اقتصاد به داخل و استفاده از ظرفیت‌ها تجارت جهانی است. هنگامی که اقتصادی به تولید داخلی تکیه کرد، تحریم‌های اقتصادی نمی‌تواند مانع از رشد و پیشرفت آن شود. دانش‌بنیانی نیز تضمین‌کننده استفاده از نیروهای فکری جوان و خلق ارزش افزوده بالا در تولید است که آسیب‌پذیری یک اقتصاد را در مقابل شوک‌هایی همچون شوک ناشی از تحریم مواد اولیه، تحریم فناوری و مانند آن مصون می‌دارد. در اقتصاد مقاومتی، تقویت درون‌زایی با استفاده از مزیت‌های نسبی پایدار حاصل از پایه ریزی اقتصاد دانش‌بنیان قابل حصول است. ملاحظه مؤلفه‌ها و

مشخصه‌های اقتصاد مقاومتی در مقایسه با نسخه‌های اقتصادی بدیل، بیانگر برتری آن بوده و اقتصاد مقاومتی را به عنوان نسخه بی‌بدیل برای حل مشکلات اقتصادی کشور معرفی می‌نماید.

هنگامی که این مشخصه‌های نظام تولید در اقتصاد مقاومتی با عدالت محوری به عنوان مشخصه اصلی نظام توزیعی و حقوق مالکیت همراه می‌شود، نظام اقتصادی از پشتوانه مردمی برخوردار خواهد شد و همین امر موجب تقویت امنیت اقتصادی آن می‌شود. این امر ارتباط تنگاتنگی با مردمی بودن اقتصاد مقاومتی است که با تقویت مشارکت مردم در امور اقتصادی از میزان آسیب‌های ناشی از ناکارآمدی اقتصادهای دولتی می‌کاهد.

و بالاخره، سبک زندگی اقتصادی سازگار با اقتصاد مقاومتی مروج پرکاری، تولید طیب، مصرف اعتدالی، مصرف کالای داخلی و مشارکت همگانی در فقرزدایی است. این نوع سبک زندگی نیز باعث تقویت قدرت مواجهه اقتصاد مقاومتی با مخاطرات ناشی از شوک‌های اقتصادی شده و امنیت آن را تقویت می‌کند.^{۳۰}

اقتصاد مقاومتی نسخه شفابخش اقتصاد ایران

توجه به شکنندگی‌ها و ظرفیت‌های اقتصاد ایران، تردیدی در این امر ایجاد نمی‌کند که اقتصاد مقاومتی تنها نسخه شفابخش اقتصاد جمهوری اسلامی ایران در موقعیت کنونی است.

شکنندگی‌های اقتصاد ایران

اقتصاد ایران در یک نگاه کلی از بسیاری از آسیب‌پذیری‌های رفتاری و نهادی رنج می‌برد. شکل‌گیری و گسترش فرهنگ و سبک زندگی مبتنی بر مصرف‌گرایی و تجمل در کشور و همچنین تضعیف فرهنگ کسب و کار حلال و طیب موجب آسیب پذیرتر شدن اقتصاد ایران شده است. هرچند مشارکت مردم در فعالیت‌های عام‌المنفعه تا حدودی از آسیب‌های ناشی از توزیع نابرابر ثروت در جامعه کاسته است؛ هنوز با مشارکت عمومی فعال در مبارزه با فقر فاصله زیادی داریم. نتایج برخی تحقیقات نشان می‌دهد که در صورت پرداخت کامل واجبات مالی همچون خمس و زکات توسط مردم، فقر به کلی از کشور ریشه کن خواهد شد.^{۳۱}

اقتصاد ایران از جهت ساختار نهادی نیز با مشکلات زیادی روبرو است. مشکلات فرهنگ اقتصادی و قوانین اقتصادی، در کنار وجود ساختارهای نهادی نامناسب از جمله ساختار اقتصاد نفتی، اقتصاد دولتی و ساختار بروکراسی کند اداری نقش زیادی در افزایش آسیب‌پذیری‌های اقتصاد ایران ایفا نموده است.

یکی از مهمترین آسیب‌های ساختاری اقتصاد ایران شکل‌گیری اقتصاد نفتی در کشور است. شکل‌گیری اقتصاد نفتی، با افزایش وابستگی کشور به درآمدهای حاصل از نفت، زمینه آسیب‌پذیری در مقابل شوک‌های ناشی از تحریم اقتصادی را فراهم می‌آورد. با بروز تحریم اقتصادی، هزینه‌های مبادلاتی افزایش می‌یابد، در نتیجه کشور با موقعیت بی‌ثباتی‌های اقتصادی مواجه می‌شود. وجود نظام پولی و مالی ریسک‌گریز نیز با سوق دادن منابع به سمت فعالیت‌های سفته‌بازانه و غیر مولد، موجب افزایش هزینه مبادلات می‌شود.

متأسفانه اقتصاد ایران به علت وابستگی بالا به درآمدهای نفتی با آسیب‌های جدی روبرو است؛ به طوری که نوسان و افت و خیز قیمت نفت، اقتصاد ایران را دچار نوسان و بی‌ثباتی می‌نماید. وابستگی به اقتصاد جهانی از مجرای صادرات نفت و واردات انواع کالاها، اقتصاد را به شدت در معرض تبعات منفی رکود جهانی نیز قرار می‌دهد.^{۳۳} اثر عمده رکود جهانی از طریق کاهش بودجه دولت به سایر بخشهای اقتصادی سرایت می‌کند به ویژه اینکه به دلیل عادت کردن دولت و بخشهای اقتصادی آن به افزایش درآمدهای نفتی کشور کاهش یکباره درآمدها می‌تواند اثرات یک شوک منفی را بر اقتصاد وارد کند.

در ایران اتکاء زیاد بودجه دولت به درآمدهای نفتی، دامنه تاثیر تغییر قیمت نفت بر اقتصاد ایران را افزایش داده است. در ایران ۸۰ تا ۹۰ درصد درآمدهای صادراتی و ۴۰ تا ۵۰ درصد بودجه سالانه دولت را درآمدهای نفتی تشکیل می‌دهد. منبع اصلی کمک‌های مالی و یارانه‌ها نیز درآمدهای نفتی است.^{۳۳}

اقتصاد نفتی زمینه ظهور و بروز برخی آسیب‌پذیری‌های ساختاری دیگر در اقتصاد ایران را فراهم نموده است. از آن جمله می‌توان به تقویت بروکراسی کند اداری، فساد اقتصادی، عدم شفافیت اطلاعاتی، نظام مالی ریسک‌گریز، و افزایش نابرابری اقتصادی اشاره کرد. متأسفانه رتبه فساد در ایران طی یک دهه از رتبه ۷۷ در سال ۲۰۰۳ به رتبه ۱۶۸ در سال ۲۰۰۹ رسیده است.^{۳۴} براساس گزارش سال ۲۰۱۳ سازمان غیر دولتی شفافیت بین‌الملل، ایران از حیث شفافیت اقتصادی در رتبه ۱۴۴ در میان ۱۷۷ کشور دنیا قرار دارد که وضعیت مناسبی نیست.^{۳۵} افزایش بروکراسی‌های اداری در اقتصاد ایران نیز موجب کاهش بهره‌وری تولیدی شده است. نظام بروکراسی در ایران از مشکلاتی همچون وجود مقررات دست و پاگیر، عدم توجه به احتیاجات واقعی جامعه و ارباب رجوع، نبود مقررات روشن، انجام کارهای مشابه به وسیله نهادهای مختلف، پیچیده بودن سیستم‌ها و روش‌های عملیاتی و وجود رابطه‌گرایی و باند بازی رنج می‌برد.^{۳۶}

اقتصاد ایران از محل رواج سبک زندگی اقتصادی غربی نیز در معرض آسیب قرار گرفته است. رواج مصرف‌گرایی، تجمل‌گرایی، گریز از کار، و تمایل به کسب سود بدون تلاش اقتصادی بلندمدت در فرهنگ اقتصادی ایران زمینه کاهش حمایت از تولید داخلی و افزایش مصرف کالاهای وارداتی را فراهم نموده است.

ظرفیت‌های اقتصاد ایران

خوشبختانه ایران اسلامی به واسطه بهره‌مندی از استعدادهای سرشار معنوی و مادی، ذخائر و منابع غنی و متنوع، زیرساخت‌های گسترده و نیروی انسانی متعهد و کارآمد، توانایی عملیاتی نمودن اقتصاد مقاومتی را دارد. بهره‌مندی جمهوری اسلامی ایران از منابع غنی انرژی همچون در اختیار داشتن ۱۱٪ ذخایر نفت جهان (رتبه چهارم)، و ۱۸٪ ذخایر گاز جهان (رتبه چهارم) و همچنین در اختیار داشتن حدود ۲ درصد از منابع معدنی جهان بستر مناسبی را برای تقویت تولید داخلی فراهم نموده است. گذشته از این موقعیت استراتژیک ایران در خاورمیانه، ظرفیت‌های اقتصادی فراوانی پیش‌روی اقتصاد کشور قرار داده است. تنها استفاده از ظرفیت ایران برای ترانزیت کالا می‌تواند زمینه شکوفایی اقتصادی ایران را فراهم نماید.

هرچند فرهنگ اقتصادی در کشور به واسطه تهاجم فرهنگی غرب در معرض آسیب قرار گرفته، پتانسیل فرهنگ جهادی در ملت ما وجود دارد. مردم ما در صحنه‌های حساس سیاسی و اقتصادی نشان داده‌اند که برای حفظ دستاوردهای انقلاب اسلامی حاضر به رشادت و از خود گذشتگی می‌باشند. نمونه‌های این رفتارها را در طول دفاع مقدس به کرات مشاهده

کردیم. روحیه مقاومت و جهاد اقتصادی ریشه در فرهنگ عاشورایی ملت ایران دارد؛ فرهنگی که مدافع استقلال اقتصادی جامعه اسلامی است و از امنیت اقتصادی آن دفاع می‌کند.

هم‌اینک ایران در دوران طلایی پنجره طلایی جمعیت قرار دارد که از آن می‌توان به موقعیت طلایی یاد کرد. دورانی که در آن بیش از دو سوم جمعیت کشور در سن فعالیت اقتصادی قرار دارند. وجود نیروی جوان در کشور زمینه گسترش اقتصاد دانش‌بنیان در ایران اسلامی را فراهم می‌آورد.^{۳۷} این امر زمانی حاصل می‌شود که به توان نیروهای داخلی به خصوص اساتید و دانشجویان این مرز و بوم اتکاء کنیم و زمینه تولید ثروت از دانش را برای تمامی محققان کشور فراهم نماییم.

دستاوردهای اقتصاد مقاومتی برای اقتصاد ایران

مشخصه‌های ساختاری و رفتاری اقتصاد مقاومتی ارتباط تنگاتنگی با امنیت اقتصادی دارند. فرهنگ جهادی به عنوان مشخصه فرهنگ اقتصادی مطلوب در اقتصاد مقاومتی زمینه مشارکت حداکثری مردم در فعالیت‌های اقتصادی با هدف ارتقای منافع ملی را فراهم می‌آورد. رواج فرهنگ جهادی، باعث می‌شود که هنگام بروز تحریم‌های اقتصادی، مردم نه تنها در لاک منفعت طلبی فرو نروند؛ بلکه با تلاش جهادی مانع از به ثمر نشستن توطئه‌های خارجی شوند.

عدالت محور بودن ساختار حقوق اقتصادی در اقتصاد مقاومتی نیز از این جهت به تقویت امنیت اقتصادی کمک می‌کند، که میان رعایت عدالت و تحقق امنیت اقتصادی رابطه‌ای مستحکم وجود دارد. هنگامی که شهروندان یک جامعه نسبت به رعایت عدالت اقتصادی مطمئن باشند، به هنگام بروز مشکلاتی همچون تحریم اقتصادی، مشارکت و فداکاری بیشتری می‌کنند.

در اقتصاد مقاومتی، مردم‌بنیانی، شفافیت، انعطاف‌پذیری، فسادگریزی موجب ایجاد ساختار حکمرانی سالم در اقتصاد می‌شود. در چنین ساختاری مردم و دولت به عنوان پیکره‌ای واحد در مدیریت اقتصادی جامعه مشارکت نموده و توان واکنش مناسب در مقابل شوک‌های اقتصادی داخلی و خارجی را خواهند داشت.

در اقتصاد مقاومتی نظام تولیدی و بازرگانی به واسطه درونزایی، برونگرایی، دانش‌بنیانی، رقابت‌پذیری، و مولد و پیشرو بودن در مقابل مخاطرات ناشی از تحریم اقتصادی و شوک‌های اقتصادی مقاوم است. در این میان درونزایی اقتصاد باعث می‌شود که توان اقتصادی داخلی تقویت شود و با افزایش صادرات از ظرفیت تجارت خارجی نیز برای افزایش توانمندی آن استفاده شود.

پیگیری الگوی اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران به از طرفی مستلزم افزایش توان تولید داخلی و از طرف دیگر موجب افزایش تعامل سازنده با اقتصاد جهانی می‌شود. این امر نتیجه تقویت درون‌زایی و برونگرایی در اقتصاد ایران است. با توجه به ظرفیت نیروی جوان در جمهوری اسلامی، اقتصاد درونزا و برونگرا هنگامی محقق می‌شود که از ظرفیت‌های اقتصاد دانش‌بنیان استفاده شود؛ اقتصادی که در آن فکر و اندیشه به عنوان سرمایه تلقی شده و منشاء خلق ارزش افزوده اقتصادی می‌شود.

ترویج سبک زندگی اسلامی در اقتصاد مقاومتی نیز دستاوردهای فراوانی برای اقتصاد جمهوری اسلامی دارد. مشخصه های رفتاری در الگوی سبک زندگی سازگار با اقتصاد مقاومتی نیز تاثیر مستقیمی در تقویت مقاوم‌سازی اقتصاد و امنیت اقتصادی

دارند. سبک زندگی اقتصادی اسلامی از آن جهت به مقاومت نظام اقتصادی کمک می‌نماید که به واسطه افزایش تولید و کنترل مصرف، زمینه مشارکت مردم و دولت در فقر زدایی را فراهم می‌آورد. زیرا در سبک زندگی اقتصادی ایده‌ال اسلامی، انسان مسلمان تولید را عبادت می‌شمارد و از حاصل آن برای رفاه خود و هم نوعانش استفاده می‌کند. او خود را خلیفه خداوند و امانتدار او دانسته، و هدفش از تولید، تنها بیشینه کردن سود نیست. وی سودی را دنبال می‌کند که رضایت خداوند را به همراه داشته باشد. برای تولیدکننده مسلمان، رفتارهایی چون از میدان به در کردن رقیب، انحصارطلبی، احتکار، گرا نفروشی و کم فروشی، معنا ندارد.

نتیجه‌گیری

از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی ایران، نظام سلطه برای وادار کردن جمهوری اسلامی ایران به تسلیم، تحریم‌های اقتصادی فراوانی را بر کشور تحمیل نموده و حتی در موقعیت‌های بسیار دشوارتر از مقطع کنونی قرار داده است. اندکی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تحریم‌های اقتصادی متعددی از سوی کشورهای غربی بر نظام جمهوری اسلامی ایران وضع شد. در طول سی سال گذشته به بهانه‌های مختلف از جمله مقابله با برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای ایران مرتباً بر حجم این تحریم‌ها افزوده شد. در این راستا، علاوه بر تحریم صادرات نفت، بسیاری از اشخاص، شرکت‌ها و بانک‌ها و حتی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران هدف شدیدترین تحریم‌ها قرار گرفتند.

با توجه به فشارهای گسترده اقتصادی کشورهای غربی به جمهوری اسلامی ایران، مقام معظم رهبری، «اقتصاد مقاومتی» را به عنوان «الگوی اقتصادی بومی و علمی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی» معرفی و تنها راه برون رفت از موقعیت منفعلانه در برابر فشارها برشمردند. بر اساس سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، پیروی از این الگو نه تنها باعث فائق آمدن بر مشکلات اقتصادی و شکست دشمن در جنگ اقتصادی تحمیلی می‌شود، بلکه باعث دستیابی جمهوری اسلامی ایران به اهداف سند چشم انداز بیست ساله کشور می‌شود. تبعیت از این الگو تنها منحصر به مقابله با تحریم نیست؛ بلکه ناشی از آن است که اقتصاد جهانی همواره با مخاطرات و نااطمینانی‌های ناشی از تحولات خارج از اختیار، مانند بحران‌های مالی، اقتصادی و سیاسی روبرو است.^{۳۸}

نجات بخش بودن الگوی اقتصاد مقاومتی برای اقتصاد ایران ریشه در این مساله دارد که این الگو از سویی به دنبال از بین بردن شکنندگی‌های ساختاری اقتصاد ایران با اتخاذ راهبردهایی همچون تقویت درون‌زایی، برون‌گرایی و دانش‌بنیانی است. در این الگو، از سوی دیگر، سعی می‌شود تا سبک زندگی اقتصادی اسلامی به عنوان سبکی سازگار با اقتصاد مقاومتی ترویج شود. سبک زندگی که متأثر از فرهنگ جهادی به عنوان فرهنگی اسلامی است.

بدون شک توان اقتصاد مقاومتی در حل مشکلات اقتصاد ایران ریشه در تاکید آن بر افزایش قدرت تولید ملی دارد. چنین توانی با هضم شدن در اقتصاد جهانی حاصل نمی‌شود؛ بلکه اقتصاد ایران زمانی قادر به تعامل سازنده با سایر کشورها است که از استحکام درونی کافی برخوردار باشد. «ریچارد نفیو» عضو سابق تیم مذاکره‌کننده آمریکا در نشست اندیشکده «بروکینگز» دقیقاً به تاثیر اقتصاد جهانی بین‌الملل بر اقتصاد ایران توجه می‌دهد و می‌گوید: «بازگشت ایران به بازارهای جهانی و درگیر شدن این کشور در تجارت خارجی، آسیب‌پذیری این کشور در برابر تحریم‌ها را افزایش خواهد داد». وی در پاسخ به کسانی که امکان بازگشت تحریم‌ها را زیر سوال می‌برند، روسیه را مثال می‌زند و عنوان می‌دارد: «روسیه تولیدکننده به مراتب مهم‌تر نفت است، با این حال ما توانسته‌ایم تحریم‌ها را علیه این کشور حفظ کنیم.» (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۵)

پی‌نوشت‌ها:

۱. استادیار گروه اقتصاد موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- Tavakoli@iki.ac.ir
2. Economic vulnerability and resilience
۳. رک: یوساندلین و همکاران، تاریخ مختصر اندیشه‌های اقتصادی، ص ۳۲.
۴. رک: همان، ص ۲۸-۳۰.
۵. رک: فردریک لیست، اقتصاد ملی و اقتصاد جهانی، تجانس‌ها و تعارض‌ها، ص ۲۴.
۶. فردریک لیست، نظام ملی اقتصاد سیاسی، ص ۴۱۰.
۷. ها جون چانگ؛ ۲۳ نکته مکتوم در مورد سرمایه‌داری، گفتار هفتم.
8. Cf. Briguglio, L., G. Cordina, et al. "Conceptualizing and measuring economic resilience.
9. Lino Briguglio, Gordon Cordina, Nadia Farrugia, and Stephanie Vella , Economic Vulnerability and Resilience Concepts and Measurements, , p4
10. Ibid , p6
11. Cordina, G. 'Economic Vulnerability and Economic Growth: Some Results from a Neo-Classical Growth Modelling Approach', p 21.
12. macroeconomic stability
13. Market efficiency
14. Good political governance
15. social development
16. Lino Briguglio et al., Economic vulnerability and resilience: Concepts and measurements,
17. Lino Briguglio, A Vulnerability and Resilience Framework for Small States, p. 17-24.
۱۸. رک: محمد جواد توکلی و امید ایزانلو، اقتصاد مقاومتی به عنوان اندیشه اسلامی.
19. resilience
۲۰. بالا بودن سهم مجموع صادرات و واردات از کل تولید ناخالص داخلی
۲۱. تنوع کم کالاها و خدمات صادراتی
22. Briguglio , 2008, p 4
۲۳. نازعات: ۴۱.
۲۴. الأُمالی (للصدوق)، ص ۴۶۶
۲۵. رجب بن محمد حافظ برسی، مشارق أنوار الیقین فی أسرار أمير المؤمنين (ع)، ص ۲۵.
۲۶. مقام معظم رهبری، ۱۳۷۷.
۲۷. مقام معظم رهبری، ۱۳۷۰.
۲۸. همان، ۱۳۷۷.
۲۹. سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی؛ ۲۹-۱۱-۱۳۹۲.
۳۰. رک: محمد جواد توکلی و امید ایزانلو، تحلیل کارکردی سبک زندگی اقتصادی مطلوب در اسلام.
۳۱. ر. ک: عبدالحمید کاشیان و محمد مهدی عسگری، آزمون بسندگی زکات و خمس در تأمین حداقل معیشت خانوارهای نیازمند در اقتصاد ایران طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۷.
۳۲. میرمطهری، سیداحمد، نگاهی به اقتصاد ایران، ص ۶.
۳۳. سعید صمدی و همکاران، تحلیل تأثیر شوک‌های قیمتی نفت بر متغیرهای اقتصاد کلان در ایران، ص ۷.
۳۴. توکلی، عبدالله، سنجش فساد اداری، فصلنامه روش شناسی علوم انسانی، ص ۱۹۷.
۳۵. سازمان شفافیت بین‌الملل، گزارش سال ۲۰۱۳.
۳۶. کاظمی، مهدی، بررسی نظام اداری ایران و نقش آن در توسعه اقتصادی-اجتماعی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۸-۱۳۶۸)، ص ۲۲۷.
۳۷. رک: محمد جواد توکلی، اقتصاد جمعیت از اقتصاد متعارف تا اقتصاد مقاومتی.

منابع

- ابن بابویه، محمد بن علی، الأمالی (للصدوق)، جلد ۶، تهران کتابچی، ۱۳۷۶.
- یوساندلین و همکاران، تاریخ مختصر اندیشه‌های اقتصادی، ترجمه دکتر حمیدرضا ارباب، تهران، نشر نی ۲.
- توکلی، عبدالله، سنجش فساد اداری، فصلنامه روش شناسی علوم انسانی، ش ۶۹، ۱۳۹۰.
- توکلی، محمد جواد، اقتصاد جمعیت از اقتصاد مقاومتی تا اقتصاد متعارف، قم، انتشارات وثوق، ۱۳۹۵.
- توکلی، محمد جواد، ایزانلو، امید، تحلیل کارکردی سبک زندگی اقتصادی مطلوب در اسلام، پژوهش‌نامه سبک زندگی اقتصادی، س ۲، ص ۴۷-۷۸.
- توکلی، محمد جواد، ایزانلو، امید، اقتصاد مقاومتی به عنوان اندیشه اسلامی، تهران، کانون اندیشه معاصر، در حال انتشار.
- چانگک، هاجون، ۲۳ گفتار در مورد سرمایه داری در مورد اصول واقعی علم اقتصاد و یا تجربه واقعی کشورهای ثروتمند، ترجمه ناصر زرافشان؛ تهران: انتشارات مهر ویستا، ۱۳۹۲.
- حافظ برسی، رجب بن محمد، مشارق أنوار الیقین فی أسرار أمير المؤمنین علیه السلام، بیروت: اعلمی، ۱۴۲۲ق.
- خبرگزاری فارس، گزارش نشست اندیشکده «برو کینز»، ۱۲/۳/۱۳۹۵،
- <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13950311001594>
- سازمان شفافیت بین‌الملل، گزارش سال ۲۰۱۳
- سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۲۹-۱۱-۱۳۹۲
- صمدی، سعید؛ یحیی آبادی، ابوالفضل و معلمی، نوشین (۱۳۸۸)، تحلیل تأثیر شوک‌های قیمتی نفت بر متغیرهای اقتصاد کلان در ایران، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ش ۵۲، ص ۲۶-۵.
- فرمایشات مقام معظم رهبری سال‌های ۱۳۷۰، ۱۳۷۷،
- کاشیان، عبدالحمید و عسگری، محمد مهدی، آزمون بسندگی زکات و خمس در تأمین حد اقل معیشت خانوارهای نیازمند در اقتصاد ایران طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۷، ش ۱، ص ۵-۳۴، ۱۳۸۹.
- کاظمی، مهدی، بررسی نظام اداری ایران و نقش آن در توسعه اقتصادی- اجتماعی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸-۱۳۷۸)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی شهرضا، ۱۳۷۹.
- لیست، فردریک؛ نظام ملی اقتصاد سیاسی؛ ترجمه ناصر معتمدی؛ تهران: فرهنگ اسلامی؛ ۱۳۷۹.
- لیست، فردریک، اقتصاد ملی و اقتصاد جهانی، تجانس‌ها و تعارض‌ها، ترجمه عزیز کیاوند، تهران، نشر دیدار، ۱۳۷۸.
- میر مطهری، سید احمد، نگاهی به اقتصاد ایران، تهران: نیک نگار، ۱۳۸۹.

Bruguglio, Lion , A Vulnerability and Resilience Framework for Small States, University of Malta, 2014.

Briguglio, L. and Cordina, G., et al., Conceptualizing and measuring economic resilience Building the economic resilience of small states, Economics Department, University of Malta, 2006.

Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., & Vella, S., Economic vulnerability and resilience: Concepts and measurements. *Oxford Development Studies*, 37(3), 229-247, 2009.

Briguglio, Lino and Cordina, Gordon, Farrugia, Nadia and Vella, Stephanie, Economic Vulnerability and Resilience Concepts and Measurements, Economics Department, UNU-WIDER 2008, Research Paper No. 55, p4

Cordina, Gordon, 'Economic Vulnerability and Economic Growth: Some Results from a Neo-Classical Growth Modelling Approach'; *Journal of Economic Development*, Volume 29, p 21 – 39, 2004.